

МРНТИ 14.35.09

Т.К.Самуратова, А. Наурызбаева

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан Қазақстан.
(E-mail: samyratovatk@mail.ru, aigulastana@inbox.ru)*

Заманауи қалалық орта ұйымдастырудағы дәстүрлі тәсілдерді қолдану ерекшеліктері

Аңдатпа. Мақалада заманауи қалалық орта ұйымдастырудың тиімділігі мазмұндалады. «Қоршаған ортада», «қалалық орта» және «адам мен кеңістік» ұғымдарына арналған ғылыми еңбектерде қалалық ортаның адам мәдениетіне тигізетін әсері туралы алыс, жақын шетел ғалымдар еңбектеріне талдау жасалған. Заманауи қалалық орта ұйымдастырудағы дәстүрлі тәсілдерді қолдану сәулет ортасында қалыптасуының ерекшеліктері сипатталады. Дәстүрлі сәулетіміздің аса маңызды элементі болып саналатын, киіз үй пішініне ұқсас салынған басты ғимарат, ойын-сауда орталығы функциясын атқарады. Ғимараттың стилі дәстүрлі қазақи этностиль мен заманауи бионика стилінің симбиозы деп айтуға болады. Бас ғимарат постмодернизм стилінде орындалса, қосалқы ғимараттар және бас жоспардың жалпы концепциясы бионика стилінде орындалған. Сәулеттік шешімі қарапайым әрі қызықты болып келеді. Дәстүрлі тәсілдердің негіздері пайдаланылады. Сондай-ақ, тәжірибелік эксперимент жұмыстарының қорытындысы берілген.

Түйін сөздер: рухани жаңғыру, қоршаған ортада, қалалық орта, адам мен кеңістік, қалалық орта, архитектура, қала құрылысы, қала және дизайн, дәстүрлі тәсілдер, жобалау.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-127-2-92-98>

Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласындағы таяу жылдардағы міндеттердің бірі: «Туған жер» бағдарламасын қолға алу. ...Қазақ «Туған жерге туынды тік» деп бекер айтпаған. Патриотизм кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өңіріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталады.... Осы арқылы қалаларды көгалдандыруға... болады» [1]. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда «Адам қоршаған ортада», «адам мен кеңістік» тақырыбы бүгінгі күні көптеген ғылымдар еңбектерінде басты тақырыптардың бірі.

«Қоршаған ортада», «қалалық орта» және «адам мен кеңістік» ұғымдарына арналған ғылыми еңбектерде қалалық ортаның адам мәдениетіне тигізетін әсері туралы алыс, жақын шет ел ғалымдар еңбектерінде бірқатар зерттелген. Мысалы, Е.А. Орлова әлеуметтік-мәдени жағдайға ықпал ететін қалалық ортаны сипаттайтын «Қазіргі қалалық мәдениет және адамдар» атты еңбегінде, өндірістегі процестердің физикалық және экологиялық сипаттамаларын, ақпараттық әсерін және әлеуметтік-мәдени құрылым ерекшеліктерін анықталса, Т.М. Дридзе салауатты адамның қалалық ортада өмір сүру деңгейі сипатталған. И.С. Туров, В.Л. Глазачев өз еңбектерінде қала адамдарының өмір сүру образдары мен қалалық ортаның сапасы туралы баяндалған [2,3,4,5]. Қаланың архитектуралық және заттық-кеңістіктік ортасын ұйымдастыруда архитектура және қала құрылысының теориялық зерттеушілерін басым көпшілігінде «қала мен адамдар», «қала және дизайн» ұғымдарына анықтамалар берген.

Ғалымдар еңбектерінде қалалық орта - бұл пейзаждар ғана емес, сонымен қатар табиғи және «жасанды» компоненттердің сапалы күйі, ақпарат алмасудың даму деңгейі. Яғни, қалалық орта – адам өмірінің басым бөлігін өткізетін орын болып табылады және бұл өмірлік белсенділік пен адам мінез-құлқы ырғағына үлкен әсерін тигізетін орта.

Адам үшін тіршілік ортасын құру – қалада өмірдің артықшылықтарын және қала тұрғындарының табиғатқа деген ұмтылысын, дәстүрлер мен дамуды сақтауды, жаңа технологияларды енгізуді – заманауи мәдениеттің алдында тұрған негізгі мәселелердің бірі

– шығармашыл, жайлы, тартымды, қауіпсіз, үйлесімді орта құрастыру.

Қалалық қоршаған ортадағы ландшафтық дизайнды философиялық тұрғыдан түсіну қажет. Сондай-ақ, қазірде ғимараттарды жобалауға және жаңаларын құруға бастапқы назар аударуды ғана емес, сондай-ақ қалалық ортадағы әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі адамдарға күрделі әсер ету процестері де ескеріледі. Тұрақты қалалық ортаны қалыптастыру мәдениеті ландшафтық дизайнды қалалық ортаны нақты әлеуметтік-мәдени кеңістікке айналдыру әдістерінің және тәсілдерінің жиынтығы ретінде анықтайды. Рухани тұрғыдан байытылған қалалық орта қазіргі заманда жеке тұлғаның көркемдік талғамын, ұлттық ойлауын, дүниетанымдық көзқарасын және мәдениетін қалыптастырады.

Қалалық орта – бұл материалдық құрылымды (ғимараттар, құрылыстар, көлік, өнеркәсіп, инженерлік коммуникациялар және т.б.) және антропогендік факторлардың әртүрлі табиғи ортасын қамтитын күрделі ұғым. Қалалық ортаны дамытудағы үрдістер мен бағыттар философия, дін, ғылым, эстетика, әлеуметтік-экономикалық қатынастар, табиғи және климаттық сипаттамалармен және белгілі-бір елдің мәдениетімен тығыз байланысты. Қалалық орта әр тарихи кезеңде қоғамда болып жатқан процестердің әсерінен қалыптасады. Сондықтан қалалық қоршаған орта адамның функционалды, эстетикалық, рухани, мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыруға, оның өмірі үшін қолайлы жағдайлар жасауға көмек береді [6].

Дамудың барлық кезеңдерінде адам айналасындағы материалдармен, рухани, мәдени орталармен өзара қарым-қатынасы негізінде көптеген мәселелерді жүзеге асырады. Ежелгі мемлекеттерде әртүрлі халықтар мәдениетіндегі айырмашылықтармен байланысты қалалық ортаны қалыптастыруда бірқатар үрдістер бар. Алғашқы коммуналдық және қазіргі уақытқа дейін адам әртүрлі елді мекендерді құрып, өнеркәсіптік және әлеуметтік-мәдени байланыстармен өмір сүру ортасын ұйымдастырды.

Неолит дәуірінде алғашқы елді мекендер, құлдық жүйе, қолөнер мен жаңа елді мекендер - қалалар пайда болуына әкелді. Алғашқы қалалар б.з.д. үшінші мыңжылдыққа дейінгі кезеңде Мысыр, Оңтүстік Месопотамия, Сирия, Кіші Азия, Орталық Азия, Кавказ, Үндістан және Қытайда пайда болды. Бастапқыда қалалар ауылдық қауымдастықтардың діни және әкімшілік орталықтары ретінде қалыптасты, олар қолөнер шоғырлану орындарына және сауда орталықтарына айналды. Әлемнің түрлі елдерінің қалалары негізгі тұрғын үй құрылысының ерекшеліктерімен ерекшеленді.

Ежелгі Египетте басты қала құрылысы – храмдар, ал Ассирия мен Вавилонда сарай болып есептелді. Орта Азияның ежелгі қалалары өзіндік құрылыспен ерекшеленді: қоныстың периметрі бойында негізгі ғимараттар мен тұрғын үй ғимараттарының бір-бірімен байланысы болатын үздіксіз бекініс қабырғасы болды. Бірақ барлық қалалар сыртқы жаулардан, бақылау орталықтары мен билік орындарынан, қолөнер және сауда орталықтарынан, қызмет көрсетуден және мәдениеттен қорғаныстың басты объектісі ретінде пайда болды.

XIII ғасырдан бері кейбір қалаларда (Париж, Кембридж, Оксфорд) қала тұрғындарының құрамына кіретін университеттер, магистранттар және студенттер болды. Бірте-бірте қалаларда саудагерлер ішкі және сыртқы сауданың қолына шоғырланды. XII-XIII ғасырларда ақшалай-несие операциялары саласының пайда болуына алып келген көтерме сауданың негізгі орталықтары болып табылатын жәрмеңкелер болды. XV ғасырларда қалаларда банктер пайда болды [7]. Бұл ерекшеліктер қала дамуының барлық салаларына үлкен әсерін тигізеді. Ол орта ғасырдағы өндіріс пен мәдениеттің орталығы болып табылады. Индустрияландыру процесі қалалық ортаны қалыптастыруға үлкен әсерін тигізді.

XX ғасырдың бірінші жартысында қалалық ортаны қалыптастыруда біздің елде жағдай ұқсас болды. Қазіргі қалалық орта – күрделі кеңістіктік және мәдени білім беру болып табылады.

Тақырыпты ашу астары. Қалалық орта – біздің заманымыздың жаңа көркемдік шынайы, дизайн жобалауына негізделген шындық. Дизайнды дамытудың векторы адамның

қоршаған ортасын трансформациялауға, қалалық ортаны жаңа әлеуметтік қатынастарға сәйкестігін қамтамасыз етуге бағытталуы керек. Дизайнды философиялық бағыт ретінде қарастыра отырып, ландшафты дизайнердің орнықты қалалық ортаны қалыптастырудағы қызметінің басты бағыты табиғи және экологиялық байланыстарды дамыту, қоршаған ортаның пайдалану жағдайларын қалыптастыру, пәндік-кеңістіктік ортаны үйлестіретін және мәдениетті дамытуға ықпал ететін тұтас кешендер болуы басты міндеттер.

Тұрақты қалалық ортаны қалыптастыру мәселелерін шешу үшін өзара байланысты техникалық, әлеуметтік, экологиялық, этикалық, эстетикалық және басқа да шаралар қолдану қажет. Бұл тұрғыда біз ландшафты дизайнды адамның үйлесімді өміріне арналған тұрақты қалалық ортаны қалыптастырудың әдістер жиынтығы ретінде қарастырамыз.

Мәдениет табиғат ландшафтымен әртүрлі жолдармен байланыста болады: әртүрлі іс-шаралар, адамның жасаған нысандары, оның айналасындағы әлемге деген қарым-қатынасы, оның құндылық критерийлері арқылы қалыптасады.

Мәдени ландшафтарды қалыптастыруда сәулетшілер, дизайнерлер мен философтар бірлесе отырып жұмыс жасағандарының маңызы ерекше. Дегенмен, бұл іс жүзінде осындай жағдайда болмайды. Барлық жерде қалалық пейзаждық объектілер пайдасыз, адамның мұқтаждықтарын қанағаттандырмай, табиғатпен үйлеспейді.

Тұрақты қалалық ортаны қалыптастыру мәдениеті қалалық ашық кеңістіктердің жасанды және табиғи компоненттерін өзін-өзі қамтамасыз ету және қажетті функцияларды пайдалану тиімділігімен анықталады.

Ландшафты дизайн жобалық мәдениеттің ажырамас бөлігі болып саналады, онда шығармашылық проблемаларды шешудің бейнелеу-пластикалық әдістерін меңгеру дизайнердің басымдығы ретінде қызмет етеді. Мұның бәрі жоба шығармашылығындағы кәсіби-философиялық позициялар, дизайнерлік тұлғаның жалпы мәдени негізі секілді жеке қағидаттың үлкен рөліне нұсқайды.

Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында Астанада қала ортасын заманауи ұйымдастыруда қазақ халқының дәстүрімен таныстыру, оны сақтау, әрі дамытуға жаңа жоба дайындалуда. Ұсынылып отырған жоба ұлттық аспап қобыз пішіндес, жетекші ойыата-бабамыз мұра ретінде қалдырған салт-дәстүрімізді заманауи халықтың санасына ойын-сауық орталығы бейнесінде еңгізуді жөн көрдік (1 сурет)

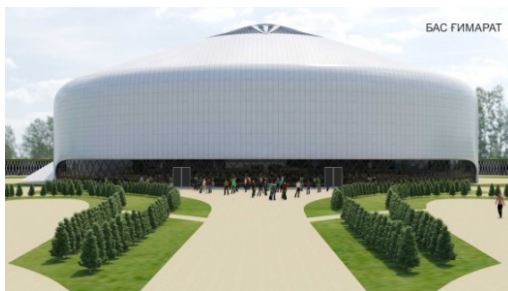
1 сурет. Бас жоспар

Объектінің орналасу нүктесін таңдағанда, Астананың жаңартылған ауданын, сонымен қатар, келген қонақтардың көзіне түсетін жерлерді ескере отырып, ЭКСПО-2017 объектісі орналасқан жер мен әуежайдың ортасындағы аймақты таңдадық. Көлемі 150 гектар жерді құрайтын аталмыш жоба аймағында киіз үй пішіндес бас ғимарат, 4 орташа ғимараттар және 4 кіші ғимараттар орналасқан. Сонымен қатар, кіші сәулет нысандары және аймақты абаттандыру дәстүрлі ою-өрнектермен әшкереленген.

Бас ғимараттың жалпы ауданы 8100 м² құрайды. Аппақ ғимараттың сыртқы жабыны шыны фибробетон материалымен қапталған. Ғимарат 4 қабатқа бөлінген. Бірінші қабаты қабылдау бөлімі. Яғни, бұл қабатта қонақтарды қарсы алатын орын, киім ілгіш, көрмелік кеңістіктер, кішігірім азық-түлік дүкендері, ескерткіштер мен сувенирлер дүкендері орын алады. Екінші қабатта, «Ұлттық ойындар мен ойын-сауық» секторында ойын-сауық және ұлттық ойындар, білім беру, салт-дәстүр, әскери-спорт, көңіл көтеру-эстетикалық, коммуникативтік және басқа да қоғамдық іс-шаралар қойылады. Ойын секторы жанды және виртуалды болып, екі секцияға бөлінеді. Жанды секцияда «Тоғыз құмалақ», «Алтын сақа», қазақ стилінде жасалынған «Алтыбақан» аттракциондық ойындары болады. Ал, виртуалды секциясында арнайы электрондық құрылғылар мен автоматтарда «Шорғайға шабу», «Қыз қуу», «Бәйге», «Аламан бәйге», «Аударыспақ», «Күме алу», «Жорға жарыс», «Қазан», «Жамбы ату», «Бөрік теппек», «Лақ-ұстау», «Тоқты алу» және тағы да басқа қызметтер көрсетіледі деп жоспарлануда.

Заманауи қала ортасын дәстүрлі тәсілдермен жобалау, еліміздің сәулетін дамытуға өз үлесін қосады, сонымен қатар айтарлықтай ерекшелік береді.

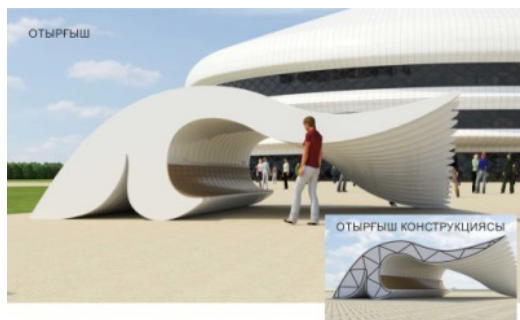
Дәстүрлі сәулетіміздің аса маңызды элементі болып саналатын, киіз үй пішініне ұқсас салынған басты ғимарат, ойын-сауда орталығы функциясын атқарады. Басты ғимаратты қоршайтын ортада дәстүрлі тәсілді сақтау стилінде абаттандырылады. Жобаланатын ғимарат территориясында көңіл көтеретін ойын-сауық, демалыс орындары, саябақтар, ашық ауадағы және ғимарат ішіндегі дәстүрлі стильдегі мейрамханалар, қазақтың әшекей өнерін, киім кешек, қолөнер, ағаш бұйымдарын көрсетіп қоятын көрмелік кеңістіктерден тұратын болады. Жобаның доминантты бөлігі болып табылатын басты объект киіз үйдің пішінін қайталайды (2 сурет).

2 сурет. Киіз үй пішіндес бас ғимарат пішіні

Ғимараттың стиліне тоқталатын болсақ, бұл дәстүрлі қазақи этностиль мен заманауи бионика стилінің симбиозы деп айтуға болады. Яғни, бас ғимарат постмодернизм стилінде орындалса, қосалқы ғимараттар және бас жоспардың жалпы концепциясы бионика стилінде орындалған. Сәулеттік шешімі қарапайым әрі қызықты болып келеді. Көрсетілген жобаның ерекшелігі мен бірегейлігін ашатын, кіші сәулет формаларының да дәстүрлі қазақ ою-өрнек түрлерін қайталауда.

Қосалқы ғимараттар да ою-өрнек пішіндес, қызықты формаларда орындалады. Кіші сәулет нысандары да қазақтың ұлттық ою-өрнектері пішінін қайталайды (3 сурет).

3 сурет. Кіші сәулет нысандарынан көрініс

Аталмыш жоба, өзінің бірегейлігімен, сәулеттегі этностилін жаңғыртумен, қазақ өнерін таныстырумен ерекшеленеді.

Жоба барысында қазақ өнерінің дәстүрлі тәсілдерін қолданудың негізінде қоршаған ортаны жобалаудың қазіргі заманғы дизайны анықталады. Ұлттық мәдениетті сақтау және рухани жаңғырту мәселесі мен заманауи экологиялық дизайн және қолөнер саласында тығыз байланыс орнатылған.

Аталмыш жоба – бұл өткен ғасырға саяхат жасау және өткен ғасырдың атмосферасын сезіну үшін нақты көшпенділердің бейнесін сезінудің бірден-бір мүмкіндігі. Ұлттық мәдени кешен қонақтарды қазақ халқының бай тарихымен, мәдениетімен, өнерімен және салт-дәстүрімен таныстырады, онда қалаған адам көшпелілер өркениетінің этномәдени ортасына ауысатын болады және ауылдың күнделікті және мерекелік өміріне толығымен ие болады.

Жоба территориясында қазақ музыкалық және театр өнерінің фестивальдері, өнер және қолөнер шеберлерінің шеберлік сағаттары, қолөнер көрмелері, этникалық музыкалық фестивальдар, ат спорттық жарыстары, ұлттық спорт түрлерінен жарыстар және басқа да іс-шаралар өткізуге мүмкіндік болады. Кішігірім сәулеттік нысандар - өздерінің қарапайым функциялары бар ландшафттық сәулеттік құрылымдар, жабдықтар мен көркем және сәндік элементтер, жобаның жалпы құрамын толтырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар. - URL: http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (қаралған күні: 11.04.2017).
2. Туров И.С. Городской образ жизни: Теоретический аспект // Социологические исследования. - 2002. - №1;
3. Культура города: Проблемы качества городской среды: Сборник научных трудов / Под ред. В.Л. Глазычева. - М., 2005. - С. 131.
4. Гидденс Э. Социология /При участии К. Бердсолл. Пер. с англ. Изд. 2-е. - М., 2005. - С. 131.
5. Орлова Э.А. Современная городская культура и Человек. - М., 1987. - С.23.
6. Карлейль Т. Этика жизни. Авторский сборник. Изд.: Арт Презент, 2013. – 672 с.
7. История философии в кратком изложении /Пер. с чеш. И.И. Богута. - М.: Мысль, 1994. – 590 с.

Т.К.Самуратова, А. Наурызбаева

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан*

**Особенности использования традиционных способов в организации
современной городской среды**

Аннотация: В статье рассматривается эффективность организации современной городской среды. Были проанализированы научные труды ученых ближнего и дальнего зарубежья о влиянии городской среды на культуру человека, раскрыты понятия «окружающая среда», «городская среда», «человек и пространство». Показана эффективность использования особенностей национальных традиционных идей в организации современной городской среды, а также охарактеризованы особенности использования национальных символов. Согласно проекту, главное здание в форме юрты, которая является наиболее важным элементом нашей традиционной архитектуры, выполняет функции торгово-развлекательного центра. Стиль здания представляет собой симбиоз традиционного казахского этноса и современного архитектурного стиля Bionica. Главное здание выполнено в стиле постмодернизма, а вспомогательные здания и сама концепция проекта представляют стиль «бионика». Архитектурное решение простое и вместе с тем интересное. Представлены результаты эксперимента.

Ключевые слова: духовное возрождение, окружающая среда, городская среда, человечество и пространство, архитектура, городское планирование, город и дизайн, традиционные подходы, дизайн.

T.K. Samuratova, A. Nauryzbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Features of using of traditional ways in the organization of the modern urban environment

Abstract: The article shows the effectiveness of the organization of the modern urban environment. The works of scientists of near and far abroad about the influence of the urban environment on human culture were analyzed, and also the concepts of “environment”, “urban environment” and “man and space” were disclosed. The article considers the effectiveness of using the features of national traditional ideas in the organization of the modern urban environment, and features of using the national symbols are also characterized. The main building, which is the most important element of our traditional architecture, is a centrally located shopping center in the form of a yurt. The main building is built in the style of postmodernism - it is a symbol of the traditional Kazakh ethnos and modern architectural style of Bionica. The main building is made in the style of postmodernism, and ancillary buildings and the concept of the project itself represent the style of “bionics”. The architectural solution is simple and at the same time interesting. The results of the experiment are presented.

Keywords: spiritual revival, environment, urban environment, humanity and space, architecture, urban planning, city and design, traditional approaches, design.

References

1. Kazakstannyn yshinshi jangyiruyi: jahandyk basekege kabilettilik [Kazakhstan's Third Revival: Global Competitiveness]. Memleket basshyisi N.Nazarbaevtyн Kazakstan halkyina joldaui [Address of the Head of state Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan], January 31, 2017. Available at: http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (Accessed: 11.04.2017). [in Kazakh]
2. Turov I. S. Gorodskoy obraz jizni: Teoreticheskiy aspekt [Urban way of life: Theoretical aspect], Sotsiologicheskie issledovaniya [Sociological research] (1) 2002. [in Russian]
3. Kultura goroda: Problemyi kachestva gorodskoy sredyi [Culture of the city Problems of urban environment quality]. Sbornik nauchnyih trudov / Pod red. B.Jl. Glazyicheva [Collection of scientific papers / Edited by B.Jl. Glazychev] (Moscow, 2005, 131 p.). [in Russian]
4. Giddens A. Sotsiologiya. Pri uchastii K. Berdsoll [Giddens Anthony. Sociology. With the participation of K. Birdsall] Per. s angl. [Translation from English]. Second edition (2005, p. 131). [in Russian].
5. Orlova E.A. Sovremennaya gorodskaya kultura i CHElovek [Modern urban culture and Man] (Moscow, 1987, 46 p.).
6. Carlyle T. Etika jizni [Ethics of life] Avtorskiy sbornik. Izd.: Art Prezent [Author's collection. Publisher: Art Prezent], 2013, 672 p.
7. Istoriya filosofii v kratkom izlozenii [History of philosophy in summary] Per. s chesh. I.I. Boguta [Translation from Czech I.I. Boguta] (Thought, Moscow, 1994, 590 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Самуратова Т.К. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Дизайн және инженерлік графика» кафедрасының профессоры, Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Наурызбаева А. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Дизайн» мамандығының магистрі, Сәтпаев көш.2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Samuratova T.K. –Professor, Design and Engineering Graphics Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Nauryzbaeva A. –Master in Design, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.